

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 97
(19728)
2023 чылдың
декабрь 20
среда
Хүннүң үнери — 08:45
Ажары — 16:33
Хүн дурту — 7:48

Садар өртээ
хостуг

12+

Чаа чыл уткуштур эът чедирер

Материалды 6-гы арындан номчуур.

Ада ТЮЛЮШТУҢ тырттырган чуруу.

Кызыл — Чадаана аразында орукту септээр дээш

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг «Айыыл чок шынарлыг оруктар» национал төлевилел талазы-биле бо чылдың болгаш келир чылдың планнарының дугайында ажил-агыйжы ужуражылганы чоруткан...

/ 3-кү арында

Чиигелделиг ипотека уламчылаар

Сентябрь айдан тура Тывада чаа туттунуп турар хөй аал чурттаар бажыңнардан квартираны 2 хуулуг чиигелделиг ипотека-биле банкылар таварыштыр берип эгелзэн...

/ 5-ки арында

615

керээни Тывада 2 хуулуг чиигелделиг
ипотека алыры-биле чарган.

Хөй-ниити палатазының даргазы – Алесья Бажина

Хөй-ниити палатазы – күрүне биле чоннуң аразына харылзаа тудуп, чөвүлээр эргелиг орган. ТР-ниң Хөй-ниити палатазының чаа составына республиканың Баштыңы байыр чедирген.

«Тываның Хөй-ниити палатазының бешки составы бөгүн бодунуң ажылын эгелээн. Чаңчыл езугаар ооң составына республиканың салым-чолу дээш сагыш човап чоруур ат-алдарлыг болгаш хүндүткелдиг кижилерни кириген: дайынчы хөдөлүшкүннерниң хоочуннарындан эгелээш, кожуун-сумларның идепкейлиг хамаатыларына чедир. Ооң даргазы кылдыр Кызыл хоорайның 1 дугаар уруглар садының директору Алесья Бажинаны шилип алган. Социал айтырыгларны шиитпирлээринге, өг-бүлениң үнелиг билиглерин кадагалап, ону улам сайзырадырынга, ажы-төлүвүстүң өөредилге болгаш кижизидилгезинге улуг кичээнгей салып турар бис. Ынчангаш Алесья Александровнаның школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан чериниң ажыл-агыйын организаастаар арга-дуржулгазы шакындыг бедик эрге-дужаалга херек болур.

Хөй-ниити палатазының ооң мурнундагы составына кады ажылдажылгазы дээш өөрүп четтиргенимни илере-дип тур мен. Республика амыдыралына болгаш эрге-чагырганың шиитпирлерин сайгарарына шудургу киржи турганнар. Хөй-ниити палатазы соңгулдаларга хайгааракчыларны белеткеп, Президент В.Путинниң даалгаларының күүсеттинип турарын хынап турган. ТШО шериглеринге, оларның өг-бүлезинге ачы-дуза чедирериниң талазы-биле ажылдап кирипкен. Чаа состав-биле кады тургузукчу езубиле ажылдаар деп бодап турар мен» – деп, регионнуң Баштыңы социал четкиде блогунга бижээ.

«Чаңгыс демниг Россия» партияның XXI съездизинге киришкен

Тываның Баштыңы «Чаңгыс демниг Россия» партияның XXI съездизиниң пленарлыг хуралында партияның тыва регионалдыг салбырын төлээлээн. Партияның кежигүннери съездиде Президент соңгулдаларында Владимир Путинни деткиир дугайында шиитпирни чаңгыс үн-биле бадылап, удуртукчу органнарның кадрлар шимчээшкинин чорудуп, партияның уставынче өскертилгелерни кириген. Россияның Президентизи партияны хемчегге киришкеш, партияның деткимчезинге четтиргенин илереткен.

«Чаңгыс демниг Россия» 2024 чылдың мартта Россияның амгы Президентизи база катап тиилеп үнзүн дээш, шупту чүүлдерни кылыр» – деп, «Чаңгыс демниг Россияның» даргазы Дмитрий Медведев соңгулдаларга Владимир Путинни деткиир дээн делегаттарның чаңгыс үнүг шиитпирин чарлап тура, чугаалаан.

– Бөгүн Президентиниң курузун уламчылаар деп, шупту чаңгыс үн-биле шиитпирледивис. Бодунуң чуртунга болгаш чонунга сеткилинден бүзүрээр кижиге, а чон – аңаа бүзүрээр. Съездиге бөгүн сөс алган хөй ажы-төлдүг ава-даа, тускай

шериг операциязының зоназында дайынчы командир-даа, бүдүрүкчү күш-ажыл династиязының төлээзи-даа Владимир Владимировичиниң бүгүдени мөөңнөштирип каттыштырган политиказын бадыткаан – деп, Владислав Ховалыг чаңгыс партияжилериниң шиитпиринге тайылбырны берген.

Президентиниң бот-иде-кейи езугаар «Чаңгыс демниг Россияның» национал болгаш партияжи төлөвилелдери-биле боттандырып турар төлөвилелдери россияжилериниң хүн бүрүде чуртталгазына улуг салдарлыг деп, Тываның Баштыңы онзаалап айыткан:

– Сөөлгү үш чылда чүгле Тывада культура, кадык камгалал болгаш өөредилгениң 170 ажыг объектилерин тудуп, эде чаарткан. Чүгле чедишкүннерни демдеглеп эвес, а шүгүм-чүлелдиг анализти кылып, чаа планнарны салып турар бис – деп, республика удуртукчузу чугаалаан.

Тыва бо чылын 12 национал төлөвилелдерде киржи турар. Ол дээрже «Демография», «Өөредилге», «Кадык камгалалы», «Чурттаар оран-сава болгаш хоорай хүрээлели», «Экология», «Айыыл чок шынарлыг оруктар», «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгү», «Чурагайлыг

экономика», «Культура», «Делегей кооперациязы болгаш экспорт» база «Биче база ортумак сайгарлыкчы чорук болгаш хууда сайгарлыкчы бот-иде-кейни деткири», «Туризм база хүндүлээчел чорук индустриязы» төлөвилелдери-дир.

Бо чылдың дургузунда республикада 72 чаа тудуглар-биле кады санаарга, шупту 87 объектиге тудуг болгаш септелге ажылдарын кылган.

Оларның хөй кезин ажылгалче кириген. 28 хөй-ниити девискээрлерин чаагайжыткан, Алдан-Маадыр, Эрги-Барлык суурларда культура бажыңнарына капитал септелгелерни кылган, 19 орук участогун база Дерзиг биле Алаш хемнерни кежир ийи көвүрүгнү туткан, Мөрен суурда амбулаторияны, Успенка, Сыстыг-Хем, Бел-дир-Арыг, Шивилиг, Чаа-Суур суурларда ФАП-тарны ажылгалче кирип, ажылдаткан. 2022 чылдан шилчип келген 15 объектиниң тудуу доозулган. Оларның аразында – Туранда көжүп келген орус чоннуң парыгы, Кызылда Культура сайзыралының төвү, Аяңгаты хемни кежир көвүрүг, Кызыл-Мажалыкта уруглар поликлиниказы бар.

Шупту 7,2 муң олуттук 10 школаны тудуп турар – республика найысылалында дөрт школа болза, арканнары Чадаана хоорайда; Кызыл-Хая, Сукпак, Балгазын, Бай-Хаак база Каа-Хем суурларда. Сарыг-Сеп суурда уругларның уран чүүл школазын, Дерзиг-Аксы суурда интернатты, Баян-Тала, Хүт, Бүрен-Аксы суурларда ФАП-тарны, Шуй биле Элегесте эмнелге амбулаториязын, Каа-Хем суурда спортчу-культура төвүнүң тудуу чоруп турар. Бо хүнде капитал септелгези 80 хуу белен кыл-

дыр адакталы берген Самагалдайда уруглар поликлиниказын чыл төнчүзүнде ажыдар.

Чугула инфраструктура төлөвилелдери – Кызылдың ийи чаа микрорайонунга насос станцияларын, Ак-Довурак хоорайда база Каа-Хем биле Хову-Аксы суурларда суг чыыр системаларны кылып турар. Кызылда республиканың уруглар эмнелгезиниң тудуун 2024 чылче чылдырган.

«Делегей кооперациязы болгаш экспорт» национал төлөвилел шугуму-биле чоруткан культура техниктиг ажылдарның ачызында беш кожуун девискээрлеринде 1332 га көдээ ажыл-агый шөлдерин ажылгалче кириген. Би-Хемниң сугаттыг черлериниң шөлүн 300 ажыг гага улгаттырар ужурлуг Малиновская мелиорация системазында эде чаартылга ажылдары 90 хуу күүсеттинген. «Демография» төлөвилели-биле хары угда ийи азы үш чаш төрүттүнгенде, төлөвилелерни төлөп эгелээн, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге халас хөмүрнү дүжүрүп, назылап кыраан болгаш инвалид кижилерни үр уеде ажаап-тежээр системаны ажылдадып эгелээн.

Күрүнениң амгы баштыңы соңгулдаларже бодун идип үндүргени билдинген. «Чаңгыс демниг Россия» партиязы «Улусчу фронт»-биле кады соңгулда мурнунуң кампаниязынга дузалажып, хол үжүктөрүн чыышкан.

Россияның Президент соңгулдалары 2024 чылдың март 17-де болурун Федерация Чөвүлели доктааткан. Төп соңгулда комиссиязының доктаалы езугаар, март 15-тен 17-ге чедир бадылаашкыннар үш хонук үргүлчүлээр.

/ ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

Аэропорт экспертизаны эрткен

«Тываның Азия төвүнде кызыгаар чоогунда турары ооң аргаларының бир бажы болуп турар. Улаштыр ону бүрүнү-биле ажылгаар дээш, амгы уеде баазаны тургузуп ап турар бис. Чурттар аразының угланышкынын сайзырадыры-биле авиацияга шыңгыы ажылдарны чорудуп келген. Агаар аргыжылгазының эрттирилге пунктузунуң дерилгезин эде-хере кылган соонда, ведомстволар аразында комиссия Кызылдың аэропортун хүлээп алырының дугайында актыга ат салган. Инфраструктураны шупту

негелделерге дүгжүп турар деп санаан.

Россияның кызыгаар тудугларының, Россияның Транспорт яамызының, кызыгаар болгаш каайлы албаннарының эксперттериниң түңнелин алыр дээш, дыка улуг ажылды кылып чоруткан. Чаартып эде кылыр ажылдарны федералдыг акша-хөреңги-биле кылган, ол чартык миллиард рубль өртөктөг болган. «Күрүне Кызыгаары» деп сорулгалыг программа-биле ол хөреңгиниң чартык кезинден безин ажыр шилчидип берген.

Ам Транспорт яамызының

бистиң авиа-өртээливисти Россияның делегей чергелиг аэропорттарының даңзызынче кириген болгаш РФ-тиң күрүне кызыгаарын тава-рыштыр агаар эрттирилге пунктузун ажыдарын манап турар бис.

Улаштыр өске чурттарның, ылаңгыя Улан-Батор, Урумчи, Пекин, Алматы хоорайлар-биле аргыжылганы аайлаштырып, авиакомпаниялар-биле ажылдап эгелээр бис» – деп, регионнуң удуртукчузу социал четкиде блогунга бижээ.

/ Р. ДЕМЧИК белеткээн.

Күрүне эксперттери Кызыл хоорайның аэропортун хынап турган. Чурттар аразына агаар аргыжылгазының талазы-биле чогуур негелделерге ол дүгжүп турар деп өөрүнчүг медээни Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг дыңнадып турар:

| НАЦИОНАЛ ТӨЛЕВИЛЕЛ |

Кызыл — Чадаана аразында орукту септээр дээш

Национал төлевилелдерниң ачызында республика хөгжүп, сайырап турар. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг «Айыыл чок шынарлыг оруктар» национал төлевилел талазы-биле бо чылдың болгаш келир чылдың планнарының дугайында ажил-агийжы ужуражылганы чоруткан.

«Росавтооруктуң удуртукчузу Роман Новиков-биле Москва хоорайга ужураштым. 2024–2025 чылдарның лимиди-биле оруктарны шалыпкын кылырынга немей акша-хөреңгини бо чылын алган бис. Орук септээриниң планын ажыр кылып шыдаанывыс ол. Тывада ниити хериизи 65 ажыг километр 31 орук участоктарын «Айыыл чок шынарлыг оруктар» национал төлевилел-биле септеп кылган.

Республикага транспорт инфраструктуразын хөгжүдеринге деткимчени көргүзүп турары дээш Роман Витальевичиге өөрүп четтиргеним илереттим.

Кызыл — Чадаана аразында Р-257 федералдыг орук

та элээн каш участоктарга септелге херек дээрзин чугааладым. Ооң ниити хериизи — 65 километр. 2024 чылда ол ажылды эгелээриниң аргазын көрүп көөрүн диледим. Регионга эргежок чугула чүүл-дүр. Кызыл — Чадаана аразы улуг аргыжылгалыг орук болгай, аңаа орук-транспорт болушкуннары бо-ла болгу-

лаар. Орукту нормативтерге дүүштүр септеп кылыптарга, айыыл чок аргыжып болур апаар. Чолаачыларның боттарындан, машина-техниказындан база дыка хөй чүүл хамааржып турар болгай.

Тыва Республика таварыштыр Моол биле Кыдатче чоруур автомобильдин транспорт коридорун тургузарын

сайгарып чугаалаштывыс. Маршруттар бар. «Сибирь дугуржулгазы» ассоциацияның транспорт талазы-биле координация чөвүлелиниң даргазы болганымда, Новосибирск хоорайга кады хурал эрттирерин Роман Витальевичиге сандалдадым» — деп, регионнуң удуртукчузу социал четкиде блогунга бижээн.

/ Р. ДЕМЧИК белеткээн.

Республика бюджетиниң дугайында хоойлуга атты салган

2024 чылда Тыва Республиканың Бюджет дугайында хоойлузун ТР-ниң Дээди Хуралына сөөлгү номчулганында бадылаан соонда, Владислав Ховалыг документиге атты салган. Бюджет хоойлужудулганының негелдези ёзугаар кол саң-хөө нормативтиг актызынга ажык дыңнаашкыннарны чорудуп, тыва парламентиниң тускай комитеттеринге сайгарган.

Тываның Баштыңы социал четкилерге атты салганын

дыңнадып тура, эрткен чылда ышкаш бюджет социал угланышкынның артканын демдеглээн. 56,6 млрд рубль бюджеттиң 73 хуузу чарыгдалдарже азы 44,3 млрд рубли республика эрге-чагырганының социал хүлээлгелер күүселдезинче угланган.

— Келир чылда хөй-ниити транспортун, орук, коммунал база көдээ ажил-агий техниканын чоорту чаартырын, социал албан черлерин бүрүнү-биле септеп-селиирин, «Сорунза», «Арыг хоорай», «Мээң башкым» губернатор төлевилелдерин боттандыраарын база өске-даа ажил-чорудулганы уламчылаар бис — деп, республиканың удуртукчузу демдеглээн.

2024 чылдың Тыва Республиканың бюджетин бо чылдың декабрь 13-те эрткен сөөлгү күскү сессиясында депутаттар бадылаан. Тываның саң-хөө сайыды Орлан Достай кол саң-хөө документизиниң кол чүүлдериниң дугайында парламентарийлерге илеткээн.

Депутаттар тоску сессияның элчеглиг бешки хуралының түңнелдери-биле 2024 чылда Тыва Республиканың бюджетин 56 млрд 138 млн рубль орулгаларлыг, 56 млрд 567 млн рубль чарыгдалдарлыг кылдыр чаңгыс үн-биле бадылаан. Бюджеттиң чедишпес түнү — 429 млн рубль.

«2024 чылда база планыг 2025 биле 2026 чылдарда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» ТР-ниң Хоойлузун республика Чазаның албан ёзунуң порталында «Тыва Республиканың Бюджеди» кезектен таныжып болур, ол ышкаш нормативтиг эрге-хоойлу актызының тыва дылда очулганын база салган.

/ ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

Тывадан делегация киришкен

Владимир Путинниң кандидатуразын Президент соңгулдаларына идип үндүрер деткички бөлүкче 750 ажыг кижиге бүгү Россиядан чыгып киришкен дугайында «Интерфакска» Александр Шохин дыңнаткан.

Тывадан барган делегацияже ТР-ниң ДХ-ниң (Парламентиниң) Даргазы Каң-оол Даваа, «Тыва-МедиаГрупп» ПБ-ниң директору Надежда Сат, хөй-ниитижиге Эртине Куулар база кирген. Хурал «Зарядье» концерт залына болуп эрткен.

Россияның Төп соңгулда комиссиязының оралакчы даргазы Николай Булаевтиң ооң мурнунда дыңнадып турганы-биле, хоойлу ёзугаар тургустунган хуусаада деткикчилер хуралы болуп дугайында дыңнадышкынны комиссия алган.

Федерация Чөвүлелиниң декабрь 7-де болган хуралына РФ-тиң Президентизиниң соңгулдаларының дугайында доктаалды үндүргөн.

РФ-тиң Төп соңгулда комиссиязы декабрь 8-те соңгулдаларны үш хонук дургузунда — март 15-тен 17-ге

чедир эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган. РФ-тиң хоойлузу ёзугаар, бир эвес кандидат бодун боду идип үндүрүп турар болза, соңгулдалар болуп хүннү

албан-ёзу аайы-биле чарлапкандан бээр 20 хонук эртпээнде, ол соңгукчуларының деткикчилер бөлүүн бүрүткөп бээриниң дугайында дилег бижики Төп соңгулда комис-

сиязынче кириер уjurлуг. Деткикчилер бөлүүн 500-тен эвээш эвес Россияның хамаатыларындан тургузуп ап болур.

/ Бистиң корр.

Сарыг шажын болгаш практиктиг психологияның демнежилгези

Тываның найысылалына «ТШО киржикчилеринин болгаш оларның өг-бүлелеринин сагыш-сеткил талазы-биле психологтук реабилитациязы: РФ-тиң сарыг шажынчы ниитилелдеринин арга-дуржулгазын ажылгаары» деп бүгү-российжи эртем-практиктиг конференция бо хуннерде болуп эртип турар.

ЧАА ХҮРЭЭНИҢ МУЗЕЙИН МАГАДААН

Россияда сарыг шажынчы практикалар болгаш арга-дуржулга онза кичээнгейни оттуруп турар. Ынчангаш конференцияга Россияның аңгы-аңгы субъектилеринден сарыг шажынчы общиналарның төлээлери, эртемденнер, эртем болгаш эртем-өөредиглиг албан черлеринин ажилдакчылары келген. Конференцияга келген аалчылар "Тубтен Шедруб Линг" хүрээзин сонуграп көргеннер.

"Тывага келиримге, мени кайгамчык эки кылдыр уткуп алды. Чайын база маңаа чораан мен. Тывага аажок таарзынар мен. Ынчангаш дендии үнелээр мен. Хүрээ болза-даа чараш-тыр. Бир дугаар кээп тур мен. Ооң мурнунда кээп чорумда, бо хүрээ турбаан" — деп, психология эртемнеринин доктору, профессор Валерий Ситников чугаалаан.

Келген аалчыларны сарыг шажынче экскурсияладып, хүрээниң музейинде шыгжаттыг Будда Шакьямуниң чырыткызының 8 дугаар хуулгаазыны, очалаңның дээрбээ, Макараның бажы, хүрээниң каасталгазы дээш оон-даа өске шажынчы эт-херекселдерни тайылбырлап көргүскен. Ол ышкаш музейниң ажилдакчызы алтарь залына келгеш, хүрээниң туттунганының ду-

гайында болгаш Күжүгет Шойгу аттыг культурлуг фондуну, Тывага сарыг шажынның сайзырап келгенин сонуграткан.

"Декабрь 17-де база маңаа экскурсия болган. Бо эртен 7.00 шакта Москвадан болгаш Санкт-Петербургтан хүндүлүг аалчыларывыс чедип келген. Олар база музейни сонуграп көрдүлөр" — деп, ТывКУ-нуң психология кафедрасының эргелекчизи Чочагай Монгуш демдеглээн.

Келген аалчыларның аразында шажынчы-даа, шажынга бүзүрөвес-даа кижилер бар. Ынчалза-даа олар шажын бүрүзүнде философия бар, философия биле психология бодунуң ээлчээнде кончуг сырый харылзаалыг дээрзин демдеглээннер.

ШАЖЫНЧЫ ПРАКТИКАЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Декабрь 18-тиң хүнүнде ТывКУ-нуң кадыкшыл институтунуң баазазына «ТШО киржикчилеринин болгаш оларның өг-бүлелеринин сагыш-сеткил талазы-биле психологтук реабилитациязы: РФ-тиң сарыг шажынчы ниитилелдеринин арга-дуржулгазын ажылгаары» деп темага Бүгү-российжи эртем-практиктиг конференцияның бир кезээ мастер-класстарны көргүскен. Аңаа Россияның бүгү-ле булуңнарындан психологтар болгаш шажынчылар кээп киришкен.

ТывКУ-нуң кадыкшыл институтунуң директору Сырга Мөмбей-оолдуң чугаалап турары-биле алырга, кадык камгалал адырының, Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының арга-дуржулгалыг психологтарына, ол ышкаш университеттиң психологтарына болгаш Тываның студентилеринге келген коллегалар мастер-класстарны эрттирген. Ооң

кол сорулгазы — кемдээшкин алган болгаш чоок кижизин чидирген соонда, сагыш-сеткил ундаралы-биле ажилдаар дээштиг аргаларны болгаш практикаларны ажилдап кылыры.

«Сөөлгү үеде делегейде болуп турар болуушкуннардан кижилер боттары-даа эскербейн, стресске алзып турарлар. Ынчангаш сагыш-сеткилдиң кемдээшкиннери-биле болгаш кемдээшкин соонда демдектер-биле ажилдаары кончуг чугула. Бөгүнгү сарыг шажынчы болгаш практиктиг психологияның каттышкан конференциязының ачызында когараан хамаатыларның катап тургустунарына дузалаар чаа аргаларны ажилдап кылыр бис» — деп, Сырга Мөмбей-оол чугаалаан.

База бир чалаткан аалчыларның бирээзи Новосибирск облазында Бүгү-российжи «Волонтер-медиктер» шимчээшкининин «Баштайгы дуза» деп угланышкынының талазы-биле координатору Вадим Дернов болган.

Бистиң келген сорулгавыс — Тывада коллегаларны бо ажилче хаара

тудары. Чүге дээрге бөгүнгү конференцияның темазы ТШО киржикчилеринин реабилитациязы болгай. Бис системалыг катап тургустунушкун талазы-биле дуржулгавысты солчуп, ТШО киржикчилеринге болгаш оларның өг-бүлелеринге эң-не дээштиг дузаны чедирери-биле дургужулганы дилеп тывар бис. Психология талазы-биле мээң бодалымны, тодаргайлаарга, ТШО киржикчилери чанып келгижеге чедир оларның кады чурттаан эштеринге психологтук белеткелди тургузар, ол ышкаш өөнүң эзлерин ниитилелге чаңчыктырарына дузалажыр кылдыр ТШО киржикчилеринин кады чурттаан эштерин белеткээр» — деп, Вадим Дернов чугаалаан.

Психология эртемнеринин кандидады, философия эртемнеринин доктору, профессор, Москвадан Россияның улусчу эртемнер академиязының академиги Любовь Битехтина болгаш медицина эртемнеринин доктору, Новосибирскиниң башкы университетинин ниити психология болгаш психология төөгүзүнүң профессору Марина Чухрова кемдээшкин соонда баксы-

раан сагыш-сеткил-биле ажилдаар шажынчы практикаларны организастан. Оон аңгыда, Кузбасстың башкы колледжинин биология эртемнеринин кандидады, доцентизи Евгений Гольшмидт конференцияның киржикчилеринге гун-фунуң, сарыг шажынның хуулгаазын чорукка бүзүрелди хайгаараар (дзен) школаның, тибет системаның болгаш мээниң дески эвес байдалының каттышканына үндөзилээн эдилгелиг практиказының дугайында чугаалаан.

Ол ышкаш психология эртемнеринин кандидады Мария Карагачева элезин-биле эмнээшкин мастер-класзын эрттирген.

Декабрь 19-туң хүнүнде Дайынчы хөделишкуннерге амы-тынындан чарылган шериглер тураскаалыга чечектер салыр ёзулалды кылып, Улусчу чогаадылга бажынына сарыг шажынчы литератураны делгээн. Ол хүн конференция ТывКУ-нуң ректору Ольга Хомушку, ТР-ниң Камбы-ламазы Гелек Нацык-Доржу оларның киржилгези-биле болуп эрткен. Төнчүзүнде ТШО киржикчилеринге болгаш оларның өг-бүлелеринге тураскааткан концерти бараалгаткан.

/ Чыжыргана СААЯ.

Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруу.

Университеттер кады ажилдажылга чорударын дугурушкан

Декабрь 18-те Тываның күрүне университеди биле Забайкальениң күрүне университеди кады ажилдажылганың Дугуржулгазына ат салган.

Бо хуннерде Тывага «ТШО-нуң киржикчилеринин болгаш оларның өг-бүлелеринин сагыш-сеткилинин психологтук реабилитациязы: сарыг шажынның практиказы болгаш РФ-те сарыг шажын общиналарының дуржулгазы» деп эртем-практиктиг конференция эрткен. Ооң иштинде Забайкальениң болгаш Тываның күрүне университеттери кады ажилдажылганың Дугуржулгазына атты салган.

Эртем-практиктиг конференцияның кол организаакчылары: Тываның Чазаа, Сарыг шажын өөөдее болгаш шинчилелиниң дуза чедирилгезинин фондузу, ТывКУ, Тываның Камбы-лама эргелели.

ТывКУ-нуң ректору, философия эртемнеринин доктору, профессор Ольга Хомушку биле ЗабКУ-нуң ректору химия эртемнеринин кандидады Оксана Мартыненко база ТывКУ-нуң өөөредилге талазы-биле проректору Салима Ховалыг ийи университеттиң аразына дуржулга солчурундан аңгыда, чаа төлөвилелдер болгаш өске-даа кылып чорудар ажил планын сайгарып чугаалашкан.

/ К. МОНГУШ.

ТывКУ-нуң парлалга албанының чуруу.

Чиигелделиг ипотека уламчылаар

Сентябрь айдан тура Тыва-да чаа туттунуп турар хей аал чурттаар бажыңардан квартираны 2 хуулуг чиигелделиг ипотека-биле банкылар таварыштыр берип эгелзэн. Эгезинден тура чугаалап турганы-биле 800 ажыг кижиле шак ындыг квартираны ипотекалап алыр аргалыг турган. Бо хүнде байдал кандыг болуп турарының дугайында болгаш өске-даа айтырылгарга РУТ-туң (Регионнуң удуртулга төвү) дорт эфиринге ТР-ниң Тудуг яамызының оралакчы сайыды Чиңгис ХОВАЛЫГ харыыларны берген:

– Бо хүнде 2 хуулуг чиигелделиг ипотека алыры-биле чардынган керээлерниң саны 615 четкен. Чыл төнчүзүңге чедир 800-тү четтикпес боор бис. Ынчалза-даа чиигелделиг ипотека алыр дээш, банкылар-биле керээ чарып, документилерин белеткеп турар улустуң саны 3 муң ажыг кижиле чедер берген. Ооң мурнунда банкыларже документилер дужаагаш, чээлини ап болуп деп чөпшээрел алырынга чедир 2 неделя херек турган болза, ам 2 хонук дургузунда бо талазы-биле ажил кончуг дүрген чоруп турар.

– Тывада кандыг банкылар чиигелделиг ипотека талазы-биле ажилдап турар?

– Промсвязьбанк, Росбанк болгаш Ажаалга банкызы (Сбербанк) киржип турар. Оларның аразындан Ажаалга банкызы биле Росбанк иделкейлиг ажилдап, ипотека

талазы-биле хей чээлилерни берип турар. А Промсвязьбанк келир чылдан тура бо талазы-биле ажилдап эгелзэр. Ол ышкаш келир чылдан тура ипотека программасынга Россельхозбанк база киржип эгелзэр дээрзинге идегеп турар бис. Бо чылын 801 дээрге төнчү сан эвес-тир. Ажаалга банкызы бо талазы-биле ажилды ам-даа уламчылаарынга белен. Бо сан-туң оон-даа немежир дээрзи билдингир. Бо чылдың ипотека бээр талазы-биле план ажып турар-даа болза, улаштыр келир чылче чыла бээрин шупту билзе чогуур.

– Чонну база бир дүвүредип турар айтырыгларның бирээзи – 2 хуу чиигелделиг ипотека программасы 2024 чылдың июнь айда доосту бээр болза, ол хуусаа соонда чиигелделиг ипотека дээш чарган керээзи өскерлип, хуузу улгадыр бе?

– 2 хуулуг ипотека июль 1-ге чедер-даа болза, а чиигелделиг ипотека программасы 20 чыл – 2043 чылга чедир көрдүнген. Бо программаның акшаландырышыкыны федералдыг бюджетте көрдүнүп каан. Мында билип алыр чүүл, чиигелделиг ипотека-биле бажың алган улус 2024 чылга чедир банкыдан алган чээлизи ол-ла хуу-биле төлээр. 2043 чылдан тура банкының бодунуң салган хуузу-биле төлээр апаар. Банкыларның санаашкыны-биле чээлини 20 чылда көрдүнген кылдыр берип турар.

– Чиигелделиг ипотека-

каны 6 сая рубльдан хей түңнүг кылдыр ап болур бе, чижээ 9 сая рубльга чедир?

– Ипотека программасында көрдүнгени-биле чээлиниң хемчээли 6 сая рубльдан көвүдөвес деп айтып каан. Чүге 6 сая рубль дизе, ол алган чээлини 20 чыл дургузунда төлөп шыдаптар кылдыр санап кааны ындыг. Бо программаже күрүнө тодаргай түңнү кирип турар болганда, кызыгаарлаашкынның чылдагааны ында. Бир эвес 9 сая рубльдиң квартиразын ипотека-биле алыксап турар болза, ынчан баштайгы төлээр ужурлуг дадывырны – 3 сая рубльди ол кижиле төлээр апаар.

– Ооң мурнунда ипотека-биле бажың садып алган улус, бо чиигелделиг ипотеканы ап болур бе?

– Ийе, болур. Мында кандыг-даа кызыгаарлаашкын чок. Чүгө 15 хууга баштайгы дадывырын төлөп алыр болза, ийи-даа ипотеканы ап болур.

– Баштайгы дадывырның хуузун 2024 чылдан тура 15-тен 30 чедир улгаттырар дугайында Күрүнө Думазы хоойлу хүлээп алыр айтырыгны көдүрүп турар. Бо байдал чиигелделиг ипотека программасынга кандыг салдарны чедирип болурул?

– Амдыызында бо дугайында тодаргай харыы бээр болдунмас. Бир эвес шак ындыг хоойлуну хүлээп аптар чүве болза, ынчан чиигелделиг программага

өскерлишкinnerни кирир апаары билдингир.

– Чиигелделиг ипотека программасы-биле дыка хей улус чээлини ап турар. Бо чылын 600 ажыг, келир чылга чедир 800 ажа бээр дидиңер. Туттунуп турар чаа бажыңнар четчир бе?

– Ниитизи-биле чиигелделиг ипотека программасында көрдүнгени 2272 квартира болуп турар. Келир чылын план ёзугаар 1371 квартираны дужаар дээн. Бо чылдың сентябрь айдан тура 2004 квартира саттына берген, бо хүнде 1184 квартираны садары-биле документилер чыыр, дужаар, банкыдан чөпшээрелди алыр чаада чоруп турар.

Бажыңнар “Мөңгүн”, “Столичный” болгаш Спутник микрорайоннарда туттунуп турар. Оон аңгыда, амгы үеде “Преображенский” микрорайонну тутар инвесторну дилеп турар бис. Чиигелделиг ипотека программасы чүгө Кызыл хоорайда эвес, а бүгү республика девискээринде чоруп турар, 30 ажыг бажыңнар туттунуп турар. Келир чылын 3,4 хей аал чурттаар бажыңны дужаары планнаттыңан, арканнарын – 2025, 2026 чылдарда. Бир эвес келир чылын ипотека алыр болза, квартиразынче 2027, 2028 чылдарда чурттап кирер апаар.

– Чеже тудуг компаниялары ажилдап турарыл?

– Амдыызында алды. База бир тудуг компаниязы аккредитация алыр, тус черниң бот-башкарылгасындан чөпшээрел алыр болгаш дугуржулга чорудар ажылды чорудуп турар. Бүгү документилери бүдө бээр болза, ынчан ол база бажыңнарны тудуп кириптер.

– Бажыңнарның шынарынга хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

– Бажың бүрүзү бадылап каан төлевилел ёзугаар туттунуп турар. А ол төлевилелди экспертиза хынааш, эрттирер. Ооң соонда тудуг чорударынга чөпшээрелди алыр. Ол чөпшээрелди тус черниң бот-башкарылгасы бээр, тудуг төлевилели бүгү негелделерге дүгжүп турарын хынаар. Ол ышкаш тудуг эгелей бээр, чуртталга оран-сава инспекциязы бүгү көрдүнген нормага дүгжүп турарын база катап хынаар. Түңнелинде, чаа туттунган бажыңны дужаап турда, тус черниң бот-башкарылгасы катап база хынаан соонда, чүгө ынчан хүлээп алыр.

– Чиигелделиг ипотека-

биле кайы микрорайонда бажың бир дугаарында дужааттынар?

– Келир чылын чиигелделиг ипотекага дээш “Восток” КХН-ниң туткан бажыңын июль айда дужаар дээн. Август айда бир дугаар 2 хуу-биле ипотека алган чурттаачылар квартиразынче көжүп кирер.

– Чаа квартиралар каш дөрбелчин метрден эгелзэн болуп турар? Ооң мурнунда туттунуп турган квартираларның шөлү өске регионнарда деңнээр, эвээш болуп турган. Ам бо туттунуп турар бажыңнарда квартираларның шөлүн Россияда ортумаа-биле биче хемчээлдиг дөрбелчин шөлге деңнеп көөрүн ТР-ниң Чазак Даргазы сүмелзэн болгай. Бо талазы-биле шиитпир хүлээп алдыңан бе?

– Бо талазы-биле шиитпир хүлээп алдыңан. Амгы үеде бүгү тудугжулар боттарының тудар бажыңнарының төлевилелин кирип тургаш, эң бичиизи-ле 33 дөрбелчин метрден эвээш эвес шөлдүг квартиралар тудуун проектилзэш, чөпшээрелди алгаш, бо чылдың төнчүзүңден эгелеп тудуп эгелзэр деп турар. Ийе, ооң мурнунда 22, 24, 28, 29 дөрбелчин метр шөлдүг квартиралар турганы шын. Ол бажыңнарны мурнунда кылган шиитпир ёзугаар тудуп турган. Ынчангаш ол бажыңнар ам туттуна берген болганда, ону өскертир аргавыс чок. Амгы туттунуп турар бажыңнарның шөлү бадылап каан дөрбелчин метрден эвээш эвес болур.

– Чугаавыс төнчүзүңде чүнү немеп болур силер?

– Чиигелделиг ипотека программасы чоннуң чурттаар оран-сава айтырыын экижидип алырынга дыка таарымчалыг болуп турар. Ындыг-даа болза ону чогуруп алыр дээш, чамдык чурттаачылар баштай төлээр дадывыр акшазы чок болганындан, нарын байдалдарга таваржып турар. Ол талазы-биле эки бодамчалыг болуру чугула. Чүге дээр, 33 дөрбелчин метр шөлдүг квартираны чиигелделиг ипотека-биле алырга, айда банкыга төлээр акшазының түңү 16–17 муң рубль болуп турар. А анаа ипотека-биле алырга, айда телевири 30–40 муң рубль чедер бээр. Ынчангаш чиигелделиг ипотеканы ажылдап, квартира садып ап тургаш, аргалыг болза, эвээш шөлдүг кылдыр алырынче далашпайн, алганнай, улуг шөлдүг квартира алырын кызыдар болза эки. Амыдырал чаңгыс черге турбас, өг-бүлө калбарып, кежигүннери чылдан чылче көвүдөп өзөрүн база бодаары артык эвес.

/ Карина МОНГУШ.

Далай шеригжи Айран Чооду — Эрес-дидим ордениниң кавалери

Айран Чооду Тываның Каа-Хем кожуунунун Суг-Бажы суурга 1998 чылда төрүттүнгөн. Ол бодунун салым-чолун шериг ажылы-биле 2016 чылда доңнаштырган. Кэжашколан доозуп турда, ону Россия Федерациязының Чепсектиг Күштеринге шериг албанынче келдирген. Зенитчик деп шериг мергежилни аңаа шигээдип алган.

2018 чылда Чечен Республикага керээ-биле шериг албанын ажалдап турган, арга-мергежилдиг солдатты оң соонда Оожум океанның флотунун далай шеригиниң элита кезээне шилчиген.

2022 чылдың февраль 24-те тускай шериг операциязын чарлаан соонда, Айран Чоодунун шериг кезээ баштайгы хуннеринден тура Донбасстың элээн хей суурларын хостаарына идеккейлиг кижип келген.

Оларның колонназының кедээшкиниге таваржы бергени Айранга эң аар-берге демисел болгаш шылгалда болган. Ынчалза-даа далай шеригиниң кыйгызында «Бискайя» турар бис — Тиелелге ында» дээни аңаа эвес. Удурланыкчылар соора билген, олар аар чидиргиге таварыш-каш, аткаарлай бергенер. Дайзыннарны чаза шавар демисел үезинде Айран хей санныг бузундулардан балыглангып кемдээн. Бронетехниканың илчирбе дугую оң будун бастырган соонда, эрес-дидим далай шеригиниң буду аар кемдээн.

Оон улаштыр 7 ай дургузунда аңгы-аңгы госпитальдарга эмнедип турган. Кайгамчыктыг эмчилер буттун үзүлгөн кезектерин чыып тургаш, оң будун бүдүн хевээр арттырып берген.

Айран чанып келгеш, Кызылда Республиканың эмчи колледжинче өөренип кирип алган. Амгы үеде ол «Лечебное дело», «Фельдшер» деп мергежил талазы-биле ийи дугаар курстун студентизи.

Маадырның бодунун чугаалап турары-биле алырга, кижиниң улаштыр канчаар амыдырап-чурттаары, ылаңгыя дайынчының амыдыралы, кемдеп балыгланган олла үезинде эмчинин билдирген ачы-дузанын чедиргенинден хамааржып турар. Мергежилди ТШО киришкен соонда, шилип алганы аңаа кол чүүл болган.

Төрээн чер-чуртунче чанып келгенинден бээр бир чыл эрткенде, төлөптиг шаңналы Айранны тып алган. Тыва Республиканың шериг комиссариады аңаа Эрес-дидим чоруктуң орденин тывыскан.

/ Тыва Республиканың шериг комиссариадының медээлеринден Р. ДЕМЧИК белеткээн.

Ада-чуртун камгалаар күзелин илереткенде

Ада-чуртун камгалаарына киржир күзелин илереткен чамдык категорияның хамаатыларының саны көвүдөп турар.

Россия Федерациязының Президенти Владимир Путин ону өөренип көргөш, кем-херек үүлгеткениге буруудадып, истелге адаанда турар хамаатылар ындыг күзелин эки туразы-биле илереткен болза, тускай шериг операциязының үезинде оларны керээ-биле шериг албанынче чорудар деп шиитпирни хүлээп алган.

Ындыг-даа болза РФ-тин Кеземче хоойлузунда көрдүнгөн чамдык кем-херектерни, ылаңгыя назы четпээн кижиге хамаарыштыр эр-херээжен харылзаа кылып турган улуска керээ-биле шериг албанын эрттирерин чөпшээрэвес.

Амыдыралына улуг частырыг кылган-даа болза, керээ-биле шериг албанын эрттирер күзелин илереткен кижиниң дараазында ийи кол чүүлүн барымдаалаар: ол хамаатының кеземче харысалгадан хостаткан болуру, улаштыр ажил-албан эрттиреринге база күрүнө

шаңналы-биле шаңнап турда, аңаа шаптыктаар хире аарыгаржының чогу.

Оң мурнунда керээ-биле шериг албанын эрттирер эргени дараазында хамаатыларга берген:

- хосталгазын казываан ялага онаашкан улуска;
- хосталгазын казыттырган ялазын эрттирер каапкан болгаш шиидилгениң хуусаа-зы төнгөн азы ындыг хуусаа-зы ам-даа төнмээн кижилерге;
- оваарымча чогу-биле ортумак аар кем-херек үүлгеткени дээш олуруп чораан улуска. Чижээ, боду камгаланыр дээш өй-хем-чээлин эрттирерин, аар түңнелдерлиг — орук-транспорт болушкунунга буруудаткан дээш оон-даа өске байдалдар хамааржыр.

Керээ-биле шериг албанын эрттирер улус шилиир пунктундан оон-даа тодаргай медээни билип ап болур.

Адреси:

Кызыл хоорай,
Абаканская кудумчузу,
бажың 45.

Харылзажыр

телефоннары:

+7 (394) 233-80-00,

+7 (394) 223-80-81,

+7 (922) 495-63-58.

Реклама.

Чаа чыл уткуштур эът чедирер

Тускай шериг операциязында киржип турар чаңгыс чер чурттугларывыска материалдыг дуза кадар ажилдар ам-даа уламчылап турар. Чаа чылдың байырлалын уткуштур Тываның малчыннары болгаш эът-чөм-биле сырый харылзаа-лыг ажилдап чоруур сайгарлыкчылар бо удаада эът чорудар деп шиитпирлээн:

Бүгү-российжи улусчу фронтунун ТР-де салбырының удуртукчузу Саима Далчин:

— Чаа чыл байырлалының бетинде чеде бээр кылдыр декабрь 21-де тускай шериг опе-

рациязынче чүк чорударын планнап турар бис. Бо удаада ниитизи-биле 3 тонна эът болгаш суугу, чылыг идик-хепти чорудар бис. Келир айда, Шагаа бетинде, 5 тонна эът чорудары планда көрдүнгөн. Тускай шериг операциязында киржип турар чаңгыс чер чурттугларывыска материалдыг деткимчези дээш «Муңчу» малчыннарга, удуртукчуларга база өске-даа эш-хуузу-биле дуза кадып келген чонувуска четтирдивис.

Сукпакта «Заря» көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативиниң дарга-зы Чодураа Кенденниң чугаалааны-биле алырга, ук

кооперативтин мал согар цеги 2016 чылдан тура ажилдап эгелээн.

— Бо чылдың ноябрь айда агаар-бойдус сооп эгелээр-ле, тускай шериг операциязында киржип турар чаңгыс чер чурттугларывыска эът чорудуп бээр дээш, Көдээ ажил-агый яамызынга гуманитарлыг дуза кадар дугайында күзеливисти илереттис. Бистиң кооператив мал согарындан аңгыда, сүттен ак чемнерни болбаазырадып турар. Эрткен чылын ТШО-да чаңгыс чер чурттугларывыска инек эъди болгаш саржагны чоруткан бис. А бо чылын 30 хой эъди чорудуп турарывыс бо — деп, Чодураа Кенден чугаалады.

/ Айдың ОНДАР.
Ада ТЮЛЮШТУҢ тырт-тырган чуруу.

«Россия Федерациязының Президентизининң соңгулдаларының дугайында Федералдыг хоойлунуң 48-ки чүүлүнүң 8-ки пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы парлап турар
Күрүнениң регионалдыг телерадио дамчыдылга болгаш периодиктиг парлалга үндүрүлгелерининң организацияларының, ол
ышкаш муниципалдыг теледамчыдылга болгаш периодиктиг парлалга үндүрүлгелерининң организацияларының ДАҢЗЫЗЫ

Регионалдыг периодиктиг парлалга үндүрүлгелерининң дугайында медээлер

№ п/п	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезининң ады	Массалыг информация чепсектерининң бүртүктүн дугайында херечилелге дүүштүр ону тарадыр черининң девискээри	Массалыг информация чепсектерининң бүртүктүн дугайында херечилелдин бүртүктөл дугаары	Массалыг информация чепсектерининң бүртүктүн дугайында херечилелди берген ай-хүнү	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезининң юридиктиг адреси	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезининң редакциязынын тургузукчузу (тургузукчулары)	Россия Федерациязында үлүү (салганы), Россия Федерациязынын субъектилерининң уставы өзугаар (салган) капиталы	Россия Федерациязынын субъектилерининң бюджет даарына үндүрүп бергени бюджет акша-хөреңгизинин хевир	Россия Федерациязынын субъектилерининң бюджеттен оон ажилдаарына үндүрүп бергени бюджет акша-хөреңгизинин хемчээли, руб.	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезининң үнери	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезининң кандай чүүлге хамаарыштыр тускайлаттыг дээрзин айтканы
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Башкы	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01222	15.12.2022	667001, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың 2	Тыва Республиканың Өөредилге яамызынын Күрүне бюджеттиг эртем албан чери «Национал школа хөгжүдөр институт» (667001, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың 2).	100			Чылда 4 катап	
2	Сылдыс-чыгаш	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01217	18.10.2022	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 217	Тыва Республиканың Күрүнениң автономнуг албан чери «Парлалга бажыңы «Тывамедиагрупп» Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 206)	100	субсидия	8219000,25	Айда 1 катап	тускайлаттыг
3	Тувинская правда	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01216	18.10.2022	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 211	Тыва Республиканың Күрүнениң автономнуг албан чери «Парлалга бажыңы «Тывамедиагрупп» Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 206)	100	субсидия	8219000,25	Неделяда 2 катап	
4	Тываның аныяктары	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01215	18.10.2022	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 217	Тыва Республиканың Күрүнениң автономнуг албан чери «Парлалга бажыңы «Тывамедиагрупп» Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 206)	100	субсидия	8219000,25	Чылда 12 катап	
5	Улуг-Хем агымы	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01146	16.04.2020	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 7	Күрүне бюджеттиг албан чери «Тыва үндезин культураны болгаш ус-шевер чорукту сайзырадыр төп» (667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 7)	100			Чылда 4 катап	
6	Шын	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01214	18.10.2022	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 206	Тыва Республиканың Күрүнениң автономнуг албан чери «Парлалга бажыңы «Тывамедиагрупп» Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 206)	100	субсидия	8219000,25	Неделяда 2 катап	

Регионалдыг телерадио дамчыдылга организацияларынынң дугайында медээлер

№ п/п	Телерадио дамчыдылга организациязынын ады	Шакол организациянын үндүрүл турары массалыг информация чепсектеринин ады	Массалыг информация чепсектеринин (телеканал, радиоканал, теледамчыдылга, радиодамчыдылга) тарадыр перисдиктиг хевир	Телевидение дамчыдылгазы, радио дамчыдылга чорудар лицензиязынга дүүштүр Массалыг информация чепсектеринин девискээри	Массалыг информация чепсектеринин бүртүктүн дугайында херечилелдин бүртүктөл дугаары	Массалыг информация чепсектеринин бүртүктүн дугайында херечилелди берген ай-хүнү	Телерадио дамчыдылга организациязынын юридиктиг адреси	Телерадио дамчыдылга организациязынын тургузукчузу (тургузукчулары)	Россия Федерациязында үлүү (салганы), Россия Федерациязынын субъектилерининң уставы өзугаар (салган) капиталы	Россия Федерациязынын субъектилерининң бюджеттен оон ажилдаарына үндүрүп бергени бюджет акша-хөреңгизинин хевир	Россия Федерациязынын субъектилерининң бюджеттен оон ажилдаарына үндүрүп бергени бюджет акша-хөреңгизинин хемчээли, руб.	Телеканалдын, радиоканалдын (теледамчыдылга, радиодамчыдылга) кандай чүүлге хамаарыштыр тускайлаттыг дээрзин айтканы
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Тыва Республиканың Күрүнениң автономнуг албан чери «Парлалга бажыңы «Тывамедиагрупп»	Тува 24	Телеканал	Тыва Республика	ЭЛ №ТУ 24 - 01120	29.04.2019	Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, 2 каът, каб. 206	Тыва Республиканың Баштыңынын болгаш Тыва Республиканың Чазаның Аппаратынын администрациязы (667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18)	100	субсидия	15 722 000,00	
2	«Бүгү-российжи күрүнениң болгаш радиодамчыдылга компаниязы» Федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезининң салбыры "Тыва" (ГТРК "Тыва") Күрүнениң телевидение болгаш радиодамчыдылга компаниязы	Маяк	Радиоканал	Даштыкы чурттар, Россия Федерациязы	ЭЛ №ФС 77 - 48132	30.12.2011	125040, Москва хоорай, Ямское Полениң 5-ки кудумчузу, бажың 19/21	103274, Россия Федерациязынын Чазаның (103274, Москва хоорай, Краснопресненская набережная, бажың 2)	100			

(Уланчызы 8-9-ку арыннарда).

3	«Бүгү-российжи күрүне- ниң болгаш радиодам- чыдылга компаниязы» Федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгө- зиниң салбыры "Тыва" (ГТРК "Тыва") Күрүне- ниң телевидение бол- гаш радиодамчыдылга компаниязы	Радио Рос- сии	Радиока- нал	Даштыкы чурттар, Россия Фе- дерациязы	Эл № ФС 77- 76123	24.06.2019	125040, Москва хоо- рай, Ямское Полениң 5-ки кудумчузу, бажың 19/21	103274, Россия Федера- циязының Чазаа (103274, Москва хоорай, Красно- пресненская набережная, бажың 2)	100		
4	«Бүгү-российжи күрүне- ниң болгаш радиодам- чыдылга компаниязы» Федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгө- зиниң салбыры "Тыва" (ГТРК "Тыва") Күрүне- ниң телевидение бол- гаш радиодамчыдылга компаниязы	Россияның информас- тыг каналы Россия-24 (Россия 24)	Телека- нал	Даштыкы чурттар, Россия Фе- дерациязы	Эл № ФС 77- 48108	31.12.2011	125040, Москва хоо- рай, Ямское Полениң 5-ки кудум- чузу, бажың 19/21	103274, Россия Фе- дерациязының Чазаа (103274, Москва хоорай, Краснопресненская набережная, бажың 2)	100		
5	«Бүгү-российжи күрүне- ниң болгаш радиодам- чыдылга компаниязы» Федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгө- зиниң салбыры "Тыва" (ГТРК "Тыва") Күрүне- ниң телевидение бол- гаш радиодамчыдылга компаниязы	Вести ФМ	Радиока- нал	Даштыкы чурттар, Россия Фе- дерациязы	ЭЛ № ФС 77 - 48104	30.12.2011	125040, Москва хоо- рай, Ямское Полениң 5-ки кудум- чузу, бажың 19/21	103274, Россия Фе- дерациязының Чазаа (103274, Москва хоорай, Краснопресненская набережная, бажың 2)	100		
6	«Бүгү-российжи күрүне- ниң болгаш радиодам- чыдылга компаниязы» Федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгө- зиниң салбыры "Тыва" (ГТРК "Тыва") Күрүне- ниң телевидение бол- гаш радиодамчыдылга компаниязы	"Россия" (Россия-1) телеканал	Телека- нал	Даштыкы чурттар, Россия Фе- дерациязы	Эл № ФС 77- 76122	24.06.2019	125040, Москва хоо- рай, Ямское Полениң 5-ки кудум- чузу, бажың 19-21	103274, Россия Федерация- зының Чазаа (103274, Москва хоорай, Красно- пресненская набереж- ная, бажың 2)	100		

Муниципалдыг периодиктиг парлалга үндүрүлгелериниң дугайында медээлер

№ п/п	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезиниң ады	Массалыг информация чепсектериниң бүрүткээн дугайында херечилелге дүүш- тур ону тарадыр чериниң девискээри	Массалыг информация чепсектериниң бүрүткээн дугайында херечилелдин бүрүткел дугаары	Массалыг информация чепсектериниң бүрүткээн дугайында херечилелди берген ай-хуңу	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезиниң юридиктиг адреси	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезиниң парлалга үндүрүлгезиниң ред акциязының тургузуучу (тургузуучулары)	Муниципалдыг тургузунуң үлүү (салганы), Россия Федерациязының субъектилериниң устава ёзугаар (салган) капиталы	Тус черниң бюджетинден ооң ажал- даарына үндүрүп бергени бюджет акша-хөреңгизиниң хевир	Тус черниң бюджетинден ооң ажал- даарына үндүрүп бергени бюджет акша-хөреңгизиниң хемчээли, руб.	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезиниң үнер үелери	Периодиктиг парлалга үндүрүлгезиниң кандыг чуулге хамаарыштыр тускайлаттыг дээрзин айтканы
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Байлак Тожу	Тыва Рес- публика	ПИ № ТУ 17 - 00041	05.08.2011	668530, Тыва Респу- блика, Тожу кожуун, Доора-Хем суур, Ок- тябрьская кудумчузу, бажың 20	Тыва Республиканың Тожу кожуунунун чагыргазы Муниципалдыг албан чери (668530, Тыва Республика, Тожу кожуун, Доора-Хем суур, Октябрьская кудумчузу, бажың 20)	100	субсидия	100000,00	Айда 1 катап	
2	Вести Каа-Хе- ма	Тыва Рес- публика	ПИ № ТУ 24 - 01190	28.09.2021	668400, Тыва Респу- блика, Каа-Хем ко- жуун, Сарыг-Сеп суур, Енисейская кудумчу- зу, бажың 143	Тыва Республиканың Каа-Хем ко- жуунунун чагыргазы (668400, Тыва Республика, Каа-Хем кожуун, Са- рыг-Сеп суур, Енисейская кудумчузу, бажың 143)	100			Айда 1 катап	
3	Вести Кызыл- ского кожууна	Тыва Рес- публика	ПИ № ТУ 17 - 00045	23.01.2012	667901, Тыва Респу- блика, Кызыл кожуун, пгт. Каа-Хем, Таежная кудумчузу, бажың 20	Тыва Республиканың "Кызыл кожууну" муниципалдыг район чагыргазы (667901, Тыва Республика, Кызыл кожуун, пгт. Каа-Хем, Таежная кудум- чузу, бажың 20)	100			Неде- ляда 1 катап	
4	Мөң- гүн-Тайга	Тыва Рес- публика	ПИ № ТУ 17 - 00054	11.07.2012	668020, Тыва Респу- блика, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Шири кудумчузу, бажың 42	Тыва Республиканың "Мөңгүн-Тайга ко- жууну" муниципалдыг район чагыргазы (668020, Тыва Республика Мөңгүн-Тай- га кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Ши- ри кудумчузу, бажың 42)	100	субсидия	70000,00	Айда 1 катап	
5	Эрзин кожуунун чагыр- газының муници- палдыг солуну "Эрзин"	Тыва Рес- публика	ПИ № ТУ 17 - 00069	24.12.2012	668380, Тыва Респу- блика, Эрзин кожуун, Эрзин суур, Комсо- мольская кудумчузу, бажың 29	Эрзин кожуунунун чагыргазы (668380, Тыва Республика, Эрзин кожуун, Эрзин суур, Комсомольская кудумчузу, бажың 29)	100			Айда 1 катап	
6	Ө в ү р черде	Тыва Рес- публика	ПИ № ТУ 17 - 00053	16.05.2012	668130, Тыва Респу- блика, Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Ле- нин кудумчузу, бажың 2, Өвүр кожуунунун ча- гыргазы	1. Тыва Республиканың Өвүр кожуунунун Төлээлекчилер хуралы (668130, Тыва Республика, Өвүр кожуун, Хандагай- ты суур, Ленин кудумчузу, бажың 2, 2. Тыва Республиканың "Өвүр кожууну" муниципалдыг район чагыргазы (668130, Тыва Республика, Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Ленин кудумчузу, бажың 2,)	100	субсидия	150000,00	Айда 1 ка- тап	

7	Самагалдай	Тыва Республика	ПИ № ТУ 17 - 00059	19.09.2012	668360, Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, А.Ч.Кунаа кудумчузу, бажың 58	"Тыва Республиканың Тес-Хем кожууну" муниципалдыг район чагыргазы (668360, Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, А.Ч. Кунаа кудумчузу, бажың 58)	100	субсидия	131040,00	Айда 1 катап	-
8	Сүт-Хөл	Тыва Республика	ПИ № ТУ 17 - 00051	13.03.2012	668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, Бүрбү кудумчузу, бажың 16	Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууну муниципалдыг район чагыргазы (668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, Бүрбү кудумчузу, бажың 16)	100	субсидия	535035,00	Чылда 12 катап	-
9	Таңды-Уула	Тыва Республика	ПИ № ТУ 17 - 00062	29.10.2012	668310, Тыва Республика, Таңды кожуун, Бай-Хаак суур, Данчай Оюн кудумчузу, бажың 45, каб. 32	Тыва Республиканың Таңды кожуунунун чагыргазы (668310, Тыва Республика, Таңды кожуун, Бай-Хаак суур, Данчай Оюн кудумчузу, бажың 45)	100	субсидия	1830200,00	Неделяда 1 катап	-
10	Улуг-Хем	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01194	22.11.2021	668210, Тыва Республика, Улуг-Хем кожуун, Шагаан-Арыг хоорай, Октябрьская кудумчузу, бажың 1	"Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну" муниципалдыг район чагыргазы (668210, Тыва Республика, Улуг-Хем кожуун, Шагаан-Арыг хоорай, Октябрьская кудумчузу, бажың 1)	100			Неделяда 1 катап	-
11	Чаа-Хөл	Тыва Республика	ПИ № ТУ 24 - 01226	13.03.2023	668221, Тыва Республика, Чаа-Хөл кожуун, Чаа-Хөл суур, Ленин кудумчузу, бажың 8	"Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууну" муниципалдыг район чагыргазы (668221, Тыва Республика, Чаа-Хөл кожуун, Чаа-Хөл суур, Ленин кудумчузу, бажың 8)	100			Айда 1 катап	-
12	Чаа орук	Тыва Республика	ПИ № ТУ17-00038	14.07.2011	668110, Тыва Республика, Чөөн-Хемчик кожуун, Чадаана хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 42	"Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну" муниципалдыг район чагыргазы (668110, Тыва Республика, Чөөн-Хемчик кожуун, Чадаана хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 42)	100	субсидия	662000,00	Чылда 38 катап	-
13	Чеди-Хольский вестник	Тыва Республика	ПИ № ТУ 17 - 00058	03.09.2012	668330, Тыва Республика, Чеди-Хөл кожуун, Хову-Аксы суур, Гагарин кудумчузу, бажың 11, каб. 31	Чеди-Хөл кожуунунун чагыргазы (668330, Тыва Республика, Чеди-Хөл кожуун, Хову-Аксы суур, Гагарин кудумчузу, бажың 11)	100			Айда 1 катап	-

| СПОРТ |

Хевис кырында хостуг хүрештин Арзылаңнары

«Херел» спорт өргээзинге декабрь 16-да хоочуннар аразында хостуг хүрешке республика чемпионаты болуп эрткен. 10 кожуундан 65 мөгениң киржилгези-биле дараазында 2024 чылда Россия чемпионатында киржир эрге дээш шыырак шилилгелиг маргылдаа болуп эрткен. Чемпионаттың бир кол сорулгазы — 36 хардан 60 харга чедир хоочуннар хүрежин хөгжүдери, кадыкшылын быжыглаары, аныктарга үлегерни көргүзери, спортчуларны деткири-биле 2024 — Олимпиада чылында республика база делегей чергелиг маргылдааларны демниг эрттирери болур.

Чемпионаттың ажы-дышынында спорт сайыды Субудай Монгуш, спортчу хүрештер чөвүлелиниң удуртукчузу Буян Бурбучук, хоочуннар мурнундан Өвүрдэн хоочун мөге Сергей Адыгжы сөс ап, хостуг хүрештин хоочуннары Арзылаңнарга, тренер-дагдыныкчыларына спортчу чедишкinnerни күзеп, изиг байыры чедиргеннер.

Чемпионаттың дүрүмү езу-гаар мөгелер: 62, 70, 78, 88-тен өрү килдерге хүрежирлер база хар-назы аайы-биле хоочун мөгелер 5 бөлүкке чарлыр: А бөлүк 35–40 хар, Б бөлүк 41–45 хар, С бөлүк 46–50 хар, Д бөлүк 51–55 хар, Е бөлүк 56–60 хар болур.

Маргылдааның кол шииткек-чизи, чөвүлелдин күүсөдичи директору Кенден Саток, чөвүлелде хоочуннар хүрежин харылаар оралакчызы Биче-оол Буян

база 68 харлыг, хостуг хүрешке, самбога Россия, делегей чемпионаттарына хей шаңналдыг черлерни ээлеп чораан Анатолий Кара-Сал олар чемпионаттың эгезинде тайылбыр, медээ ажылын чорутканнар.

Маргылдааны А бөлүктүн 35–40 харлыг мөгелерден эгелзэн. Бо бөлүктүн мөгелери маргылдааларга үргүлчү киржип чоруур, спорттан улуг ыраваан мөгелер болгаш, шалыпкын хүрешти көргүскенер. Боттарының килдеринге 1-ги черлерни дараазында мөгелер алганнар: 62 килге Арат Салчак (Бай-Тайга), 70 килге Эрес Оюн (Өвүр), 78 килге Сайын-оол Сергек, 88 килге эмчи Валентин Шогжап ээлгир, чараш аргаларны кылып, үлегерни көргүскен; 88 килден өрү Аяс Серин (Барыын-Хемчик).

Б бөлүкке 1-ги черлерни, 62 килге делегей чергелиг маргылдааның тиилекчизи, олимпийжи курлавырлар спорт школазының (ОКСШ) тренери Сайын-Белек Шогжап

(Өвүр), 70 килге Агым Монгуш (Чөөн-Хемчик), 2 дугаар черни алган мөге, ТШО-нуң дайынчызы, делегей чемпионаттарының киржикчизи, узун хемчээлге маңнаар спортчу Айдың Иргит (Барыын-Хемчик), 78 кг — "Авырга" спорт школазының тренери Сайдаш Ооржак агаарга аргалар кылырынга шылгараан, 88 кг — Адыгжы Хертек (Барыын-Хемчик), 88 килден өрү — Арзылаң мөге Айдемир Монгуш (Кызыл кожуун).

С бөлүкке дараазында мөгелер шылгарааннар: 62 кг — Бай-Тайгада тренер башкы, хоочуннар аразында делегей чемпиону, делегей чергелиг спорт мастери Самар-оол Даржаа, 70 кг — Айдың Куулар (Өвүр), 78 кг — Церен-Доржу Монгуш (Сүт-Хөл), 88 кг — бо чылдың делегей чемпионатының киржикчизи, дуржулгалыг шыырак мастер Омак Кара-Сал (Кызыл), 88 килден өрү — Орлан Монгуш (Чөөн-Хемчик).

Дөрт дугаар Д бөлүкке: 62

кг шыырактар аразында Аяс Хертек (Бай-Тайга) тиилекчи болган, 70 кг — Мерген Салчак (Бай-Тайга), 78 кг — Владимир Күжүгет (Барыын-Хемчик), 88 кг — Шолбан Нончат (Бии-Хем), 88 килден өрү — Хеймер Монгуш (Барыын-Хемчик).

Сөөлгү Е бөлүк: 62 кг — бир-ги чер дээш делегей чемпионатының 2 катап призёру Станислав Оюн удурланыкчызы 67 харлыг дуржулгалыг спорт мастери Сергей Адыгжыны сан талазы-биле ойнааш, 1-ги черге төлөптүг болган, 70 кг — Айдың Кара-Сал (Кызыл), 78 кг — дуржулгалыг дагдыныкчы Вадим Калзан (Бии-Хем), 88-

ке — Алексей Салчак (Бай-Тайга), 88-тен өрү килге Александр Уйнукай-оол (Улуг-Хем).

Шаңналдыг черже кирген мөгелер медаль, диплом база 1-ги чер дээш 2 муң, 2-ги чер — 1 муң, 3-кү черлерге 500 акшаларның белектерин алганнар.

Чемпионатты эрттиреринге дараазында деткикчилер "Демнигге күштүг" деп сорукуту бадыткап, улуг дузаны көргүскен: Сүбөдей база Ярыгин аттыг спорт өргээлери, машина чуур чер (удуртукчузу Алим Ооржак), «Архар» садыг (удуртукчузу Орлан Монгуш), «Фарафай» кафези.

/ Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

Ном саңының амыдыралындан

Декабрь 7-де Чадаананың төп ном саңына Россия-ның Маадырлар хүнүнге тураскаадып солун, онзагай ужуражылганы эрттирген.

Ужуражылгага номчукчулар болгаш Чадаананың дугаары 1, 2 ортумак школаларының өөреникчилери, Тываның технологтуг техникумунун сургуулдары база чалаттырган аалчылар, Чөөн-Хемчик кожуунунуң Культура сайзырал төвүнүң культура массалыг хемчеглер талазы-биле специализи Айдың Монгуш, Культура сайзырал төвүнүң специализи Ангелина Монгуш, «Чаа орук» солунунуң кол редактору Вячеслав Монгуш киришкенер.

Ужуражылганы ном саңының чурт-шинчилел салбырының эргелекчизи

Эльвира Кара-Сал башкарып эрттирген.

Хемчегниң кол маадыры, Чадаана хоорайның кезер эмчизи, тускай шериг операциязының киржикчизи Артыш Сат болган. Артыш Хирлигоолович ужуражылга үезинде бодун келген чонга таныштырып, ада-чуртун, арат-чонун камгалажып, уйгу-дыжын, амы-тынын харамнанмай, неонацизмге удур тулчуп, кезер эмчиниң хүлээлгезин маадырлыгы-биле күүседип, балыгланган дайынчыларга бодунуң дузазын кадып, камгалап чораанын аалчыларга таныштырган. Хары черге ажилдаарга, эмчилерге өөрүнчүг-даа, муңгаранчыг-даа, дүвүренчиг-даа, коргунчуг-даа турганын келгеннерге чугаалады. Ол улуг идегел-биле бистиң чуртувуста болуп турар тускайлаттын-

ган шериг операциязынга тиилеп алырын бүзүрелдиг-биле чүрээниң ханызындан чугаалады, олурганнар ооң-биле чөпшээрэжип турганнар. Солун ужуражылгага немештир ном саңының ажилдакчылары номнар делгелгезин кылып, база «Вера Байлак Улуг дайынның бичии дайынчызы», «Тыва Ада-чурт дайынының үезинде» деп таныштырылгаларны тайылбырлап көргүскеннер. Хемчеглерниң төнчүзүнде ном саңының директору Ирина Скорых дайынчы эмчи Артыш Хирлигооловичиге четтиргенин илередип, өөрүп четтиришкениниң бижини сунуп, аас-кежикти, быжыг кадыкшылды күззэн.

/ Азияна МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик кожуунунуң
төпчүткен библиотека системаның библиогравы.

Эш-Чейзең

(Баштак чугаа)

Шаанда, эрткен вектиң 1940–50 чылдар үезинде, Кызыл-Суглуг Баян-Колга «Эш-Чейзең» деп кижичурттап чораан дээр. Ол кижини баштай «Эш» деп чугаалааш, оон адын «Чейзең» деп адаар, оон башка хорадай бээр турган.

Эш-Чейзең аңнава-даа, балыктава-даа кижимен дээр, а ооң кончуг чоок эжи аңнаар-даа, балыктаар-даа болган. Бир-ле хүн Эш-Чейзеңниң аңнаар-балыктаар эжи келгеш: «Мен Кызыл хоорай киргеш, долгаар сыырткыыш садып эккээйн шүве, эш» — дээн. Эш-Чейзең чөпшээрешкен. Удаваанда, ол-ла хүн, долгаар сыырткыыжын тудуп алган эжи бо келген.

— Че! Улуг-Хем кыдыы кирээли, чаа долгаар сыырткыышты шенеп көрээли, канчап билир, балык тудуп алзывысса, деңге үлежир бис — деп бо. Эш-Чейзең эжин деткээн. Эжишкилер өөрүшкү-маннайлыы кончуг Улуг-Хемче халчыл-ла кирген. Хемге келгеш, эжи сыырткыыжын октаар деп баарга, Эш-Чейзең тургаш: «Мен сээң артыңга бичии ырак туруп алыын шүве, эш, улуг балыктан коргар кижимен, хоржок» — дээш, эжинден бичии ырадыр туруп алган.

Аңнаар, балыктаар эжи сыырткыыжын чайып-чайып октаарга, сыырткыыш артында турган Эш-Чейзеңниң думчуунуң солагай талакы үдүнүң чымчак эът иштинче кадалы берген. Эжишкилерниң ол аразында алгы-кышкы, халак-тилээ, Эш-Чейзеңниң үе-човууру Улуг-Хемниң ол-бо чартыында арга-арыгга, хая-дашка кезек када чаңгыланы берген. Кончуг улуг атактыг, чаа сыырткыыш Эш-Чейзеңниң думчуунуң чымчак эъдинден уштунмай туруп берген. Эжишкилер хан-чинге боражып, падын барап-ла турганнар. Эш-Чейзең чөгели төнүп, үнү үнмөстөп, имнеп-сомнап, эжинге хендирни холунга ораагаш, мээң хөрээмден тепкеш, думчукту чире соп ал — деп, дыңналыр-дыңналбас дамчыткан. Эжи ол олчаан кылгаш, думчукту чире соп алган. Идик-хеви, хол-буду ханныг ийи кижии ыыт-дааш-даа чок, муңгаргайы кончуг соңуг-мурнуг суурже халчыл кирип келген.

1952 чылдың күзү, он айның ортан үези. Эш-Чейзеңниң думчуу чирийтир эттинип калган. Аңнаар, балыктаар эжи көөрге, Эш-Чейзең ийи хүн тараа-ла соктап турар болган. «Аңнаар, балыктаар эвес сен, кайнаар хүнезин белеткеп турарың ол» — деп айтырарга, «Москвадан Сталин Башкы кыйгырткан, ынаар аъттанырым ол» — деп

харыылаан. «Аңчылар аъттаныр үе-ле-дир бо, мен ам ийи-үш хонуктан Баян-Колдун тайгазынче аъттаныр мен» — деп, аңнаар, балыктаар эжи чугаалаан. Он ийи айның эгезинде эжишкилер ужуражып келген. Эш-Чейзең Москвага Сталин-биле ужурашканын бирден-бирээ чокка эжинге хөөрөп орган: «Мени Сталин башкы бажыңыңа кончуг чылыгы-биле уткуп-хүлээп алды. Кежээки шайлаашкын соонда Москваның радиозун кошкаш, бүгү москвачыларга Сталин башкы дыңнадыг кылган: Тываның төлээзи Эш-Чейзең Москвада аалдап келген, бажыңнарыңарга чаңгыс-даа кижичурттап, шупту эртен эрте Кызыл шөлге чыгыр силер — деп дыңнаткан. Эртинде тос шак үезинде Сталин баштаан төп комитеттиң даргалары-биле Кремль ханазынче үнүп кээрге, Кызыл шөлде чыылган чоннуң хөйү яблок кээп дүжер хире хос чер чок болган. Сталин башкы тургаш: Тываның төлээзи Эш-Чейзең делгезин «Ура!» дээрге, Кызыл шөлде чыылган хамык чон уралап алгырышкаш туруп берген. Сталин башкы «Тихо» — деп алгырарга-даа, соксавас болган. Бо чонну оожургадып көрөм дээрге, Эш-Чейзең микрофонну алгаш, бар-ла турган шаа-биле «Тихо!» — деп алгырарга, думчуу чирек болгаш «Ийи-хоо» — деп аът киштепкен ышкаш үн үнген. Москвачылар кайгай бергеш, Кремль ханазынче канчап аът үне берген чоор — деп бодааш, доп-дораан оожургап калган.

Тываже чанар хүн келген. Сталин башкы Эш-Чейзеңни самолеттуң чадазынга чедир үдеп келген. Самолеттуң чадазынче үнүп чыдырда, Сталин башкы Эш-Чейзеңге: «Мындаа соктап эккелген хевээң төнүп тур, ам Тывага баргаш, база хевектен соктааш, чорудар сен шүве» — деп чагаан.

1953 чыл. Час дүжер чоокшулап, хүннүң херелдери шору чылыг болуп, дагларның мээс талалары карандылап эгелзэн. Крышалар кырындан хар эрип, багайтыр дамдылап турар апарган. Частың чамдык куштары уян үнү-биле эдип эгелеп турган үе. Эртен эртези кончуг Эш-Чейзеңниң аңчы эжи кирип келгеш: «Дүүн Сталин башкы мөчээндир, дыңнадың бе?» — деп айтырган. «Дыңнава-даа боор бе, бо дүне карак басып удувадым, ишкирнип ыглап чыда хондум» — деп, бодунуң ханы кажыдылган Эш-Чейзең илереткен. «Чоокта чаа база хевек соктааш чоруткан кижимен, хевек чири кончуг ашак-ла болгай, канчап ишти аарый бээр кижичи боор» — деп, Эш-Чейзең муңгарап чугаалап олурган дээр.

/ Сорук-оол ООРЖАК.
Сукпак суур.

| БАШКЫ БОЛГАШ ДАГДЫНЫКЧЫНЫҢ ЧЫЛЫНГА |

Башкыларымга мөгейиг

Өскөн-төрзэн Дус-Даамга Торгалыг школазын 50 чыл бурунгаар дооскан хевээр, аңаа хөй чыл чурттаваан-даа болзумза, ында школа амыдыралын, ооң доозукчуларын болгаш башкыларын сонуурап, хайгаарап чоруур мен.

Чамдык улустуң Кызылче чүткүдүп, «суурга уругларывыс билиг чок болур» деп бодалыңга каттышпас мен. Шаандан бээр-ле бистиң суурувус кыдыг-кызыгаар ыракта хирезинде, ооң доозукчулары быжыг билиглерлиг болуп, аразындан эртемденнер үнгүлзэн. Доржу Чүргүй-оол филология эртемниң, Арат-оол Шолбан химияның, Донгак Альберт медицина эртемниң кандидатары болган. Ынчан алдын медальдар тывыспас үе турган боор. Чүгле 5 демдектерге дооскан уругларны сактыр мен: Эремаа Седен-оол, Аяна Куулар, Айкиз Ажы-оол, Саяна Сат, Чойганмаа Шивит-оол. Техниктиг, юридиктиг, гумани-

тарлыг дээди өөредилге черлерин доозуп алгаш, Россияның, Тываның булуңнарында ажилдап чурттап чоруур «эр хейлерге» чоргаарланып чоруур бис.

Сөөлгү чылдарда Аяна Донгак, Сендимаа Кертик-оол деп өөреникчилер алдын медальдарга төлөтүг болганнар. Маңаа кол-ла демдек-лексээр чүүлүм, эки билиглерни эге класс башкылары тарып өстүрер дизе, чазыг чок. Амгы хүннерде олар хүндүлүг дыштанылгада-даа болза, мөгейип каалыңар: Кызыл-Уруг Кечил-ооловна, Чучумай Дайтаевна, Лидия Норбу, Лидия Доржу, Наталья Күскел-оол, Лориса Имажап, Федора Даңзы-Белек дээш оон-даа өске. Мээң бодум караам чырыдып, угааным экижиткен суурмунуң баштайгы эртемниг каадырлары: Мартына Куулар, Чамзырай Чапай, Дадар-оол Баазаң, Арат-оол Монгуш, Александра Гаврилова. Оларга улаштыр келген аныяк

специалистер Раиса Шойдановна, Арылдай Самбуевна, Дарыжык Дуран-ооловна база өскелер-даа. Кым-бир башкыларны адавайн барган болзумза, буруудатпайн көрүңер. Бис доозуп чорупканывыс соонда, школага балалбас изин арттырып каан бодунуң херээниң «дарганнары»: Александра Сандрай, Зина Кончук, Дина Монгуш, Светлана Седен-оол, Ольга Кертик-оол, Вера Чамбал-оол, Вера Седен-оол, Чойганмаа Шивит-оол, Людмила Тюлюш, Роза Дембел оларның доозукчулары, үнелеп, сактып чоруурлар.

Амгы чаа коллектив база демей-ле үениң негелдизинге дүүштүр ажилдап, сайзырап, билиг-мергежилдерниң янзы-бүрү программаларына киржи, бурунгаарлап турары билдингир. Школазын чаартып, эде кылган. Ынчангаш төөгүлүг чер-чуртувустуң ат-алдарлыг, аныяк-чалыы башкыларынга болгаш дагдыныкчыларынга сеткилим ханызындан мөгейип, быжыг кадыкшылды, улуг-улуг чедишкенин күзедим.

/ Нина (Кыргыс) СЕРЕНОТ.

«Күзелдер шивизи» акция

«Мээң-биле кады күзелдерни бодап ал» деп төлевилелдин Күзелдер шивизи деп бүгү-российжи акцияны 6 чыл дургу-зунда эрттирип келген. Амыдыралдың берге байдалынга таваржы берген бичи уругларның күзелдерин Чаа чылдың чырык байырлалының бүдүүзүндө бүдүрер.

АКЦИЯГА ДАРААЗЫНДА КАТЕГОРИЯЛАРГА ХАМААРЖЫР УЛУС КИРЖИР:

- кадының байдалы кызыгаарлыг 3-17 харлыг уруглар;
- 3-17 харлыг инвалид уруглар;
- амы-тынынга айыылдыг аарыгның ур-жуундан кадының байдалы берге 3-17 харлыг уруглар;
- өскүс болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан 3-17 харлыг уруглар;
- тускай шериг операциясында киржип турар шериглерниң база мобилизацияже келдирген хамаатыларның 3-17 харлыг уруглары.

АКЦИЯГА КЫМНАР КИРЖИП БОЛУРУЛ?

- Россия Федерациязының хамаатылары;
- Россия Федерациязынга чурттаарын чөпшээрзэн документилик даштыкы улус.

- акцияга киржир дизе, акцияның сайты-зынга <https://елкажеланий.рф> чагыг кирири чугула.

- ачы-буян чедирер күзелдиг улус, ылап дуза хереглеп турар кижини тып алып, уругларның күзелин бүдүрүп, оларга белек бээр.

КҮЗЕЛИНГЕ ЧҮНУ БОДАП АП БОЛУРУЛ?

Материалдыг күзелдер:

- идик-хеп болгаш каас-шиник хеп-сын;
- ойнаарактар;
- спорт херекселдери болгаш спортчу идик-хеп;
- хөгжүм херекселдери;
- сонуургалының аайы-биле херектиг барааннар;
- уругларның өзүп сайзыраарына херек материалдар болгаш номнар.

Материалдыг эвес күзелдер:

- аян-чорук баар күзели: «Москвага барыксаар мен»;
- ужуражыр күзели: «Сураглыг футболист-биле ужуражыксаар мен»;
- сорулгалыг күзели: «Цирктиң көжеге артында амыдыралын көрүксээр мен»;
- ажил кылыр күзели: «Поездиниң машини болуксаар мен».

Комбинация науки и
искусства помощи
людям

- IV-терапия (умные капельницы)
- Амбулаторные приемы врачей
- Лабораторные исследования
- Гирудотерапия
- Хиджама
- УЗИ
- Иглоукалывание
- Физиотерапия
- Массаж

16+

Адрес: ул. Дружбы 151,
напротив ТЦ АЛМА

Тел. для записи:
8 (977) 367-88-88
8 (923) 549-14-49

РЕКЛАМА. ООО "БИОС", ОГРН: 1191719001210,
ЛИЦЕНЗИЯ: Л041-01347-17/00958612 ИМЕЮТСЯ
ПРОТИВОПОКАЗАНИЯ. НЕОБХОДИМА
КОНСУЛЬТАЦИЯ СПЕЦИАЛИСТА

РЕКЛАМА 12+

АЛДЫН, МӨНГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨНГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
“ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ”

АДРЕЗИ:

КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАЪТ.
8-923-338-9188

ИП Шлак Е.А. ОГРНИП 317171900013031

РЕКЛАМА 12+

Утерянный аттестат о полном среднем образовании серии 17АБ № 0007815, выданный МБОУ СОШ Эрзинской средней школы в 2011 года на имя Чамыяна Ай-Санаа Шакпандуевича, считать недействительным.

Утерянный вкладыш диплома о среднем профессиональном образовании от 13.06.2013 г. серии 17 СПА № 0001968 выданным НО УСПО «Кызылский техникум экономики и права потребительской кооперации г. Кызыл РТ.» на имя Сарыглары Руслана Альбертовича, считать недействительным.

Утерянное свидетельство о профессии водителя серии 17 № 0928923 от 22.06.2017 г. выданное ДОСААФ на имя Самбуу Альберта Александровича, считать недействительным.

Музыкальная передача на канале "Тува 24"
ОТ ВСЕЙ ДУШИ (ХӨГЖҮМНҮГ БАЙЫР)

17.00-19.00 17.00-19.00 8.00-9.00
ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красномаршанская, д.100, каб. 309
tyuameddiagrup@bk.ru
8(376-22)2-18-10 8-923-267-07-49

Стоимость дополнительного слова: 50 руб.
фото: 150 руб., песни: 700 руб.

РЕКЛАМА 12+

МИР АККУМУЛЯТОРОВ

- НИЗКИЕ ЦЕНЫ
- ОБСЛУЖИВАНИЕ АКБ
- ДИАГНОСТИКА АКБ

ПРИЕМ Б/У
ДОРОГО

РЕКЛАМА 12+

г. Кызыл, ул. Депутатская 2/3 (район Аян-Чорук)
Тел. 8-906-999-9907, 8-963-250-0096

Чүс харлаан улуг өгбевис Чолапаа Опай уруу Оюн

ЭРТКЕН ЧҮС ЧЫЛДЫҢ 80 ЧЫЛДАРЫНЫҢ ЭГЕЗИНДЕ "КОММУНИЗМНИҢ ХЕРЕЛИ" СОВХОЗКА ПАРТКОМ СЕКРЕТАРЫНГА СОҢГУТТУРГАШ, СОВЕТ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ЯНЗЫ-БҮРҮ АДЫРЛАРЫНДА АЖЫЛДАП ЧОРУУР ЧЫМЫШТЫГ ИШТИҢ ОНЗАГАЙ МААДЫРЛАРЫНДАН ХӨЙНҮ ӨӨРЕНИП ЧОРААНЫМ УТТУНДУРБАС.

Бо чылдың декабрь 15-те улуг өгбевис Чолапаа Опай уруу Оюн мугур 100 харлаан. Күртүлүг деп черге бөдүүн араттың өг-бүлезинге төрүттүнген кижиле болгай. Улуг-Биче Чаргыларга, Догаан даанга, Межегейниң шынаазына ойнап өскөн.

Өгбевис күш-ажылчы базымнарын МЧАЭ, колхоз-совхозка ажилдап, кодан-суурларны тутчуп, сууржуң амыдыралче кире-ринге төрөл чонун, эш-өөрүн эвилелдеп, аныяктарның мурнуку одуруунга бот-үлегерин көргүзүп чораанын улуу-биле өөрүп дыңнааныыс меңээ улуг шаңнал. Бо хүннерде ол Хову-Аксының хоочуннар бажыңында чурттап олурар. Улус-чону, көвей уруг-дарыы чеде бээрге, биезде дег хол-биле даараныр машиназы-биле дааранып олурар. Артында-ла көстүк кедер эвес. Телефонун дыңнап, смс-теп бижээн чүүлүн номчуп база шыдаар. Улусту дегийт-ле үнүнден танып кааптар. Аалчыларының шагда чок калган өгбелерин сактып, чанында олурар ышкаш чугааланы бергилээр. Чамдыкта аныяктар оон коргада бээр-ле.

Шору кыс апарган үезинде Межегейде чайлагга хой кадарып, кыргып, эш-өөрү-биле алаактан каттап, хемге эштип, ойнап чораанын сактып, дүүн чаа болган ышкаш чугаалап олурар угбамның чарт угаанын, эрткен үезин тодаргай сактып органын сонуургадым.

— Ол үеде чайлаг аалдарына сургакчылаан даргалар кээр, чон-биле ужуражыр, улустуң культурулуг, эртем-билигге, бижикке өөредилгезин сонуургаар чүве. Аныяктар, бис, аңаа киржип-даа турган бис. Бичии уруг-дарыгы улуг улус чугаазы дыңнаваз чоор, барыңар дээш чорудуптар, ынчалза-даа бичии тенек улус өгнүң хана баарына ойбак үттен бакылап, дыңнаа-лап турар бис.

Бир катап аалдарга улуг дарга келген. Ол дээрге 1936 чылдың орай чайынының хүнү-ле хевирлиг. Бистиң өөвүске доктаап, шай ижип, ажил-агы-йын чугаалашканнар.

Мени авам шайдан чылы-дып эккел дээш, чадырже айбылаарга, амырааш, изиткен шайымны доңгууга кудуп алгаш, халып олурумда, авам меңээ удур келгеш, доңгууда шайымны боду алгаш: "Сен бичии кижиле бээр келбе" — дээш, өгже кире берди. Элээн болганда өгден даргалар үнүп эгеледилер. Мен өгже чоок-шулап келгеш тур мен. Узун дурт сынныг, ак шырайлыг, орус хептиг кижиле мени көргеш, бажым суйбааш, менче чымчак кылдыр көргеш, шала хүлүмзүрүп чоруй эртип чыда, холумга бир чүвени салыпкаш барды. Оозу чигир-конфет болду. Уруглар-биле амырап үлежип чиген бис.

Ырак эвесе машина турган, олче кортпайн канчап чагдаар мен. Демги дарганың орус дылда чугааланып турганын дыңнааш, дыка сонуургап турганымын сактыр мен. Ол келген даргалар чораан соонда, авамдан дораан айтырган мен. "Кым деп дарга кээп чорду" — дээримге, авам мени кончуй аарак: "Херекке туралыг сен аан, алаакта дарган кырган-

ачаңның улуг дарга оглу-дур, Данчай дээр" — дигеш, мени: — Бызааларың барып көр" — дээш, ойладыпкан чүве.

Чааскаан чорааш, Данчай дарга орус хептиг, орустаары база адаарганчыг деп сагыжымга артып калган.

Ол үеде шылгараңгай күрүне ажилдакчызы чораан, актыг черге нүгүлдедип, контр дирткен бистиң алдарлыг өгбевисти көргөн, бо үеде чүс харлаан кырган-ававыска ужуражып, оларның солун төөгүлүг чугаазын бижидип алып аас-кежиктиг болганымга дыка өөрзөн мен.

Ада-чурттуң Улуг дайы-нының берге чылдарында фронтуга дузаламчы кылдыр Оюннар кожуунундан белек кылдыр 400 баш чылгыны Абаканче бир ай иштинде сүрүп, орук ара малды семиртип, хакас чуртунга кээрге, суурларның тараа-быдаазынче малдарны кирибизин кызып, дозуп чордувус деп сагынды. Онча-менди сүрүп чедиргеш, санажып, акша-хөреңгилег улус бараан-сараан садып алгаш, дедир чанып турдувус. Ол дээрге 1943 чыл үези, орус дыл шоолуг-ла билбес, акша-төгериктиң үне-санындаа эки билбес турган бис. Шору тывалаар хакас кижиле бисти эвилең-ээлдек хүлээп,

эдерткеш, садыг-саймаа-даа кылчып бээр турду.

Чылдың 4 үезинде көжүп, малдан халбактанып чораан бис. Чазын Улуг-Хемниң дожу эривээнде, чазаглап, күзүн дош туруптарга, кыштагже көжер. Чайын Межегейге чайлааш, малывыстың дүгүн кыргып, семиртип чораан бис.

Ачавысты Оюн уктуг Опай дээр, улустуң чаңгыс оглу кижиле. Ававыс муң кара хойлуг Мундургу кырган-ачаының чаңгыс кызы чораан. Бис шупту 13 кижиле чораан бис, ам мен чааскаан назылап артым. Кады төрзөннерим сактып келгеш, күрүнеге үре-түңнелдиг, шаңнал-макталдыг ажилдап чораанывысты чоргаарал-биле сактып, чонувуска хүндүткелдиг болганывыска өөрүүр мен. Мээң кады төрзөннерим база-ла узун назылааннар. Чамдыкта чүге-ле чааскаан артып калган кижиле боор мен деп муңгарай-даа бээр-дир мен.

Улуг өгбевис кады-кожа чурттап чораан төрөл аймаан, хонаш чурттарын эки сактыр. Хөй мал-маган азырап чораан кырганнары орденниг Аван-оол кырган-ачай фронтуга 104 аът бергеш, ТАР ордени-биле шаңнаткан. Дажый-оол, Көкей, Чырындай дарган, Ензактар дөрт турган (Кара, Сарыг, мөге, ужудукчу), Хөөрем-Сарыг ирей, Данзыннар (Кара, Дарган), Куңгаа-Сайын, Удумбара, Содуй-оол, Балчий-оол, Сүүкей, Көк-оол ирей, Чагар-оол акый дээш шуптузун ончалап-ла эгелээр. Бо акый деп, азы кырган дээш, чанында олурар дириг улус-биле чугаалажып олурган ышкаш сактып чугаалаар. Ол төрелдериниң хөгжүмге ойнап, ырлаарын, мөге-шыыраан кайгаар. Сиген кезер өйде аалга шупту келгеш, малдың чиир сигенин кезип бергеш, арлы бээрлер.

Аныяк чоруур шаанда совхозтун үнүмчү малчыны, соцчарыштың каш дакпыр тиилекчилери. Үргүлчү-ле кыс аныяк хураганнар азырап чораан.

1982 чылдың түңнелде-ри-биле тиилекчи малчын дээш улуг хана шагы-биле шаңнатканын чоргаарал-биле чугаалап, ол улуг шактың бо хүнге чедир ажилдап турарын кайгап, көргүзүп олурду.

Хөрзөн каастаан күрүне шаңналдары: "Күш-ажылдың хоочуну" медаль, Георгий Жуковтуң 100 харлаанынга, Тиилелгениң 50, 60 чыл болган юбилейлиг медальдар, Тываның Россияга каттышканының 100 чыл юбилейиниң медалы, соцчарыштың тиилекчизи деп ылгавыр демдектер, ТР-ниң Дээди Хуралының Хүндүлел бижии дээш баар болду.

Өгбевис анаа черле олурар эвес. Бис чедип кээривиске, хол-биле даараныр машинада дааранып олурду. Оозун мээң-биле кады кыраан эдилелим дээр.

Кадыын айтырарга, шуптузу эки, аарыыр чүвем чок, буттарым безин тас дээш, олурар алгаш, буттарын дискке караа чедир көдүргеш, чүстерим дагларга хой кадарып маңап каапкан болгаш, ам-даа танцылаар деп, тура халып, кожаңнай-даа бээр. Келген чонунга экииргек, аштыг-чемниг хөлгүл кырган-авай бисти салыскавас, ол чурттап олурар албан черин дыка мактаар, ында ажилдап турар бүгү-ле албан-хаакчыттарына өөрүп, күрүневис улуг назынныгларны мынчаар эки карактап, эмнеп, азырап турары бистиң аас-кежиивис. Россияның Президентизи Владимир Путинге төрүттүнген хүнү-биле байырын чедирип, чугаалап олурда сергек.

Элээн хөөрежип олурувуста, ус-шеверлер бөлгүмүнүң удуртукчузу келгеш, шагывыс келди ам барып ажилдаалыңар дээш, алгаш барды. Бис байырлажып, тыва ёзу сагып, "назын дилеп" алдывыс.

Бистиң аалдап келгенивиске өөрүшкүзү хайнып, соодукчузундан сартыым-дыр дээш хапты дүптөп берди. Бүгү назынында ажыг сугну, кара таакпыны амзап-даа көрбээнин демдегледиле. Бистиң өгбелеривис ол кара хүрүмден ырак чораанын бадыткап, ону аныяк-өскенивис сагып, эки чоруур болза деп йөрээп олурду.

Борис БАЛЧИЙ-ООЛ,
төрөл дуңмазы, Тыва
Республиканың алдарлыг
ажылдакчызы.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиатрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А.К. Ооржак, А.Ч. Чамзырын —
2-17-94
Корректор: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация техно-
логиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федерал-
дыг албанның Енисей эргелели
«Шын» солунну 18.10.2022 чылда
бүрүткээн.
Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-
ко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бода-
лары редакцияның туружу-биле
дүүшпейн барып болур. Айыт-
тыг саннары болгаш өске-даа
фактылары, дыңнадылары дээш
авторлар боттары харыылаар.
Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлаггаже дужаганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru

Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2640 кезек

2023 ЧЫЛДА "ШЫН"
СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР —
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 864 рубль.
Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10